

Víra a myšlení [FF UK]

Ladislav Hejdánek

This is a part of the original document:

[Víra a myšlení \[FF UK\]](#)

jedná se o část původního dokumentu:

[Víra a myšlení \[FF UK\]](#)

◆ přednáška, česky, vznik: 13. 5. 1992

◆ lecture, Czech, origin: 13. 5. 1992

Víra a myšlení [FF UK] [1992]

[strojový, neredigovaný přepis – model Gemini 3 (flash/pro) – únor 2026]

--- (s1_cleaned.flac) ---

Hejdánek: ...že ta věc sama, o kterou běží, ta pravda sama se nám dává, oslovuje nás, my jí můžeme jenom naslouchat a potom ji nějakým způsobem tlumočit, ale ten náš podíl na tom je minimální, respektive je v té službě. Tato myšlenka u Heideggera je velice silná a on ji pak domýšlí právě v té analýze té řeči, když říká, že vlastně člověk nemluví, nýbrž že řeč mluví skrze člověka. A člověk jenom naslouchá řeči. A on tam má ty etymologické hříčky, jako *die Sprache spricht* a tak dále.

Tady vidíte, že to je pojetí pravdy, které je postaveno na určitém – já bych řekl – krypto-ontologickém předpokladu, že pravda je něco jako jsoucno, které tady je, nebo dění, které tady je, ono se to děje, *Ereignis*, a my jsme jenom u toho a do toho jsme vtaženi, ale ta pravda, to není náš výkon. A já si myslím, že toto pojetí pravdy je v hlubokém rozporu s celou tradicí, která se sice pravdou jako takovou příliš nezabývala, ale která zdůrazňovala ten lidský podíl na tom, co je pravdivé a co není pravdivé. To znamená, v té tradici, která chápe pravdu jako shodu, tak tam je ten lidský podíl v tom souzení. Člověk soudí a jeho soud je buď pravdivý, nebo nepravdivý. Ta pravda není v těch věcech, nýbrž je v tom soudu. Jiný hlas: Ale to je právě to, co Heidegger kritizuje.

Hejdánek: Jistě, to on kritizuje. Jenomže on to kritizuje tak, že to, co dává tomu soudu tu váhu, že je pravdivý, totiž tu věc samu, tu on prohlásí za tu pravdu v tom původním smyslu, jako tu neskrytost, jako *alétheia*. A to je ten moment, kdy on vlastně tu pravdu ontologizuje. On z té pravdy dělá něco, co se děje nezávisle na člověku, a člověk je k tomu jenom přizván jako ten, kdo to má nějakým způsobem dosvědčit nebo tomu naslouchat a tak dále.

Zatímco já se domnívám, že pravda je sice v určitém smyslu nezávislá na člověku, ale že se neobejde bez lidského podílu na tom, aby se v tomto světě vůbec prosadila. Pravda není něco, co tady je jako věc nebo jako událost, která se prostě děje, nýbrž pravda je výzva, která vyžaduje naši odpověď. A teprve v té naší odpovědi se ta pravda stává skutečnou pravdou v tom smyslu, že se v tom světě něco stane, co je pravdivé. Bez toho lidského činu, bez toho lidského slova, bez té lidské aktivity by ta pravda zůstala jenom jakousi prázdnou možností nebo neuskutečněnou výzvou. To znamená, že ten lidský podíl je konstitutivní pro to, co nazýváme pravdou v tom plném slova smyslu.

Jiný hlas: Takže ta pravda je vlastně událost, kterou my musíme spoluvytvořit?

Hejdánek: Ano, přesně tak. To není událost, která se děje bez nás, ale je to událost, která se děje skrze nás. A v tom je ten rozdíl mezi pojetím pravdy jako něčeho daného, co tady už je a co my jenom objevujeme, a pojetím pravdy jako něčeho, co k nám přichází jako nárok a co se stává skutečným teprve tehdy, když se pro to rozhodneme a když za to neseme odpovědnost. A to je, myslím, naprosto zásadní pro to, jak rozumíme člověku a jeho postavení ve světě. Člověk není jenom pozorovatelem pravdy, ale je jejím aktivním účastníkem, jejím spolupracovníkem, to znamená, že pravda není v tomto smyslu objektivní skutečností, která by tu byla bez nás. Ona nás potřebuje.

Jiný hlas: Mě by zajímalo v téhle souvislosti, vzhledem k tomu, že jste vlastně filosof a teolog v jedné osobě, tak jestli byste mohl nějak tak stručně říct, jak to vidíte jako vztah filosofie a teologie, vztah víry a filosofie?

Hejdánek: To je samozřejmě velká otázka, kterou se zabývám celý život. Ale řekl bych to takhle: pro mě filosofie a teologie, nebo řekněme víra, jsou dvě stránky téže věci, téže snahy o porozumění světu a našemu místu v něm. Rozdíl je v tom, že filosofie se snaží o to, čemu říkáme kritické porozumění. To znamená, že se ptá po důvodech, ptá se po základech, snaží se věci nahlédnout v jejich celku a v jejich souvislostech.

Víra naproti tomu – to není nějaký soubor dogmat nebo pouček, ale je to právě ta ochota odpovědět na ten nárok pravdy, o kterém jsem mluvil. Víra je ten akt, kterým se člověk otevírá tomu, co ho přesahuje. A filosofie mu k tomu dává nástroje, aby tomu svému otevření rozuměl, aby ho mohl kriticky reflektovat.

Poté co jsme si, aspoň doufám, poněkud ujasnili tu distanci mezi myšlením a jazykem, tak se teď musíme podívat na to sepětí. Janovo evangelium začíná známými slovy: *En arché én ho logos*. Na počátku bylo slovo. V latině je tam *verbum*, zatímco v řečtině je tam *logos*. A ten *logos* se překládá také jako rozum. Proč? Protože ten *logos* je vlastně řád řeči. To, co dělá z mluvení řeč, je právě ten *logos*. To znamená, že ta řeč má hlavu a patu, že tam je nějaká souvislost, nějaká struktura.

A tato struktura je vlastní nejen té řeči, ale je vlastní i tomu myšlení. Myšlení bez *logos* není myšlením, je to jen nějaký tok asociací, nějaký chaos. Teprve když do toho vneseme ten řád, ten *logos*, tak můžeme mluvit o myšlení v pravém slova smyslu.

A tady se dostáváme k onomu sepětí. Jazyk není jen nástrojem myšlení, on je jeho vnějším tvarem. A myšlení je vnitřním tvarem jazyka. Jedno bez druhého nemůže existovat. My nemůžeme myslet bez nějakého symbolického systému, a tím nejdokonalejším systémem je právě jazyk.

Zároveň ale vidíme, že ten *logos* přesahuje jak ten konkrétní jazyk, tak to konkrétní myšlení. Je to něco, co je nám společné, co nám umožňuje si rozumět. Kdyby každý měl svůj vlastní *logos*, tak bychom spolu nemohli mluvit. To je to, co říkal už Hérakleitos: i když je *logos* společný, většina lidí žije tak, jako by měli svůj vlastní rozum.

Tento společný *logos* je základem vší komunikace i veškerého poznání. A v tom je právě ta potíž, kterou jsme už naznačili – jak se ten univerzální řád dostává do té naší konkrétní, omezené řeči a do toho našeho omezeného myšlení ta otázka potom zní: jak můžeme skrze tuto naši lidskou řeč a skrze toto naše omezené myšlení zhlédnout nebo dokonce zachytit něco z toho, co nás bytostně přesahuje? To je ta výzva, před kterou stojí každá opravdová *filosofie*. Tedy ne jako nějaká hotová nauka, ale jako živé tázání.

--- (s2_cleaned.flac) ---

Jiný hlas: Tím hlavním problémem, s nímž se setkáváme u Heideggera, je otázka bytí. Heidegger se snaží odhalit smysl bytí prostřednictvím analýzy pobytu, tedy *Dasein*. Tato analýza má být fundamentální ontologií, která předchází všem ostatním ontologiím.

Hejdánek: To je jistě pravda, ale musíme si uvědomit, že Heideggerův přístup k otázce bytí je hluboce zakořeněn v jeho kritice novověké metafyziky. On se snaží překonat tu subjekt-objektovou rozpolcenost, která je pro novověk tak typická. Ale otázka je, zda se mu to skutečně daří skrze ten pojem *Dasein*.

Jiný hlas: On přece tvrdí, že *Dasein* je to jsoucnost, kterému v jeho bytí jde o toto bytí samo. Tím se odlišuje od ostatních jsoucností, která jsou jen vnitrosvětská. *Dasein* je vždy už ve světě, je to *In-der-Welt-sein*.

Hejdánek: Jenže ten svět, ve kterém se *Dasein* nachází, je u Heideggera stále ještě příliš vázán na tu horizontální rovinu. Mně tam chybí ten rozměr budoucnosti, ale ne budoucnosti jako pouhého pokračování přítomnosti, nýbrž jako toho, co k nám přichází jako výzva, jako *appeal*.

Jiný hlas: Ale Heidegger přece mluví o časovosti, o *Zeitlichkeit*. On říká, že budoucnost je primárním fenoménem časovosti. *Dasein* je bytí k smrti, *Sein-zum-Tode*, a právě v tomto směřování k vlastním možnostem se otevírá budoucnost.

Hejdánek: Ano, ale to je budoucnost, která se uzavírá v té smrti. To je ta úzkost, *Angst*, která nás vrací k nám samým. Já se domnívám, že filosofie musí jít dál. Musí mluvit o pravdě jako o něčem, co nás přesahuje a co nás volá k odpovědnosti, která není jen odpovědností za naše vlastní bytí.

Jiný hlas: Heidegger však později v díle *Holzwege* nebo v přednášce *Co je myšlení?* mluví o naslouchání bytí. To už není jen ta aktivní analýza *Dasein*, ale spíše určitá pasivita, otevřenost vůči tomu, co se nám dává.

Hejdánek: To naslouchání je zajímavý motiv, ale pořád je tam to bytí příliš fixováno jako něco, co se nám ukazuje v té skrytosti a odkrývání, *alétheia*. Já bych spíše zdůraznil tu složku, kterou bychom mohli nazvat nepředmětností. Pravda není něco, co je zde k nahlédnutí, ale něco, co se děje a co vyžaduje naši aktivní účast.

Jiný hlas: Tím se dostáváme k otázce dějinnosti. Pro Heideggera je bytí dějinné, *seinsgeschichtlich*. My se nacházíme v určitém dějinném rozvrhu, který určuje, jak se nám věci jeví. V dnešní době je to nadvláda

techniky, *Gestell*.

Hejdánek: Ten pojem *Gestell* je geniální analýza moderní doby, v tom s ním naprosto souhlasím. Technika se stává způsobem odkrývání, který vše mění v zásobu, v *Bestand*. Ale právě proti tomuto musíme postavit filosofii, která není jen popisem stavu, ale která hledá cesty k nápravě věcí lidských.

Jiný hlas: Mohl byste tedy více specifikovat, v čem vidíte tu hlavní odlišnost vašeho pojetí od Heideggerova? Jak chápete tu nepředmětnost ve vztahu k jeho pojetí pravdy?

Hejdánek: Heidegger zůstává v zajetí ontologie, i když ji chce překonat. Já se snažím o filosofii, která bere vážně nebytí, nebo spíše to, co ještě není, ale co má být. To je ta normativní stránka skutečnosti. Pravda není jen to, co jest, ale to, co nás volá k tomu, abychom jednali v souladu s tím, co je správné.

Jiný hlas: To zní skoro jako etika. Ale Heidegger v *Dopise o humanismu* říká, že myšlení bytí je původnější než etika. Že etika se objevuje až tehdy, když se ztratí původní vztah k bytí.

Hejdánek: To je právě ten omyl. Filosofie nemůže být rozdělena na ontologii a etiku. Každý náš vztah ke skutečnosti má už svůj etický rozměr. Tím, že něco poznáváme, už se k tomu nějak vztahujeme, už to nějak hodnotíme. Pravda nás zavazuje. To je ten základní bod mého nesouhlasu s Heideggerem.

Jiný hlas: Vrátime-li se k tématu řeči, Heidegger říká, že řeč je dům bytí, *Sprache ist das Haus des Seins*. Jak se na toto díváte vy? Je řeč nástrojem, nebo něčím víc?

Hejdánek: Řeč je dům bytí, to je krásná metafora, ale může to být i vězení. My se musíme skrze řeč prolamovat k tomu, co je za slovy. Filosofie se nesmí spokojit s analýzou jazyka, musí hledat to, co jazyk umožňuje, ale co v něm není plně obsaženo. To jsou ty nepředmětné intence, o kterých mluvím.

Jiný hlas: Děkuji. Poslední otázka se týká role filosofa v dnešním světě. Má filosof jen interpretovat svět, nebo se má snažit o jeho změnu, jak o tom mluvil Marx?

Hejdánek: Interpretace světa je už sama o sobě změnou světa, pokud je to interpretace pravdivá. Filosof nemá být politikem v běžném slova smyslu, ale má být tím, kdo hlídá čistotu myšlení a kdo připomíná ty základní hodnoty, na kterých stojí lidská existence. To je úkol, který je dnes důležitější než kdy jindy, a to znamená, že se nesmíme nechat strhnout jenom tím vnějším děním, ale musíme si zachovat určitý odstup. Ta filosofická distance není nezájmem o svět, naopak, je to způsob, jak se na ten svět podívat z určitého nadhledu a uvidět to, co je podstatné. Marx měl pravdu v tom, že jde o změnu světa, ale ta změna nesmí být svévolná. Musí být zakotvena v hlubokém porozumění tomu, co je to člověk a co je to spravedlnost. Bez tohoto porozumění každá revoluce končí novou tyraníí. Ta Marxova jedenáctá teze o *Feuerbachovi* je často interpretována tak, jako by filosofie měla být odložena stranou a nahrazena politickou akcí. Ale to je hluboký omyl. Ta změna světa, o kterou má filosofii jít, je změna, která vychází z nového porozumění pravdě. Pokud my nebudeme v pravdě, tak i ta naše změna světa bude jenom dalším zmatkem. Proto je dnes tak důležité trvat na tom, co to znamená myslet poctivě.

Jiný hlas: Jak se ale bránit tomu, aby se i z filosofie nestala jenom jedna z mnoha ideologií, které se snaží ovládnout lidské myšlení?

Hejdánek: To je právě to nejtěžší. Filosofie musí být neustále v pohybu. Jakmile se z ní stane uzavřený systém, přestává být filosofii a stává se ideologií. Proto je tak důležitý dialog. Skutečný filosof se nebojí otázek a pochybností, on je naopak vyhledává. Ten marxismus se stal tragédií právě v momentě, kdy přestal být kritickým myšlením a stal se státním dogmatem. My se musíme učit myslet tak, abychom žádné dogma nepřijímali jako konečnou pravdu. Pravda je to, co nás volá k odpovědnosti, není to něco, co bychom mohli vlastnit. To vyžaduje určitou vnitřní svobodu, a ta svoboda není něco, co dostaneme darem, tu si musíme vybojovat. Bojujeme o ni především sami se sebou, se svými předsudky, se svým pohodlím. Skutečná filosofie je v tomto smyslu asketická disciplína, protože nás nutí k určité strohosti myšlení a k odvaze vidět věci takové, jaké jsou, a ne takové, jaké bychom je chtěli mít.

Jiný hlas: Takže úkolem filosofa je vlastně neustálé zneklidňování?

Hejdánek: Ano, přesně tak. Sókratés se přirovnával k ovadu, který štípe do koně, aby ho nenechal usnout. A to je i náš úkol. Nesmíme dovolit společnosti, aby usnula v nějakém sebeuspokojení nebo v resignaci. Musíme stále připomínat, že věci mohou být jiné a že máme zodpovědnost za to, jaké budou.

Ta změna světa, o které jsme mluvili, je tedy neustálý proces, který nikdy nekončí, protože pravda a spravedlnost jsou horizonty, ke kterým se sice blížíme, ale kterých nikdy plně nedosáhneme v nějakém hotovém stavu. Právě proto je ta filosofická reflexe tak důležitá – ona nám brání v tom, abychom se spokojili s polopravdami a abychom se vzdali hledání toho, co je skutečně lidské. Víte, bez určitého idealismu, v tom dobrém slova smyslu, se z lidského života stává jenom živočišné přežívání. Člověk je bytost, která žije z toho, co ještě není, co je teprve před ním jako úkol. Pokud se vzdáme té dimenze budoucna, té dimenze naděje a nároku, tak přestaneme být lidmi. A úkolem filosofie je právě tuto dimenzi lidství hájit proti všem pokusům o její redukci na pouhou biologii nebo sociologii, a to je tedy ta výchozí situace, ve které se *filosof* nachází. Musí vzít na sebe toto břemeno odpovědnosti za celek, protože jinak ta *filosofie* ztratí svůj smysl. To neznamená, že *filosof* ví všechno, nebo že má recept na všechno, ale znamená to, že se nesmí vyhnout žádnému tématu, které je pro lidskou existenci podstatné. Samozřejmě, že to je úkol nadlidský, že v něm můžeme udělat chybu. Není to tak, že my si děláme svůj svět a v něm si to všechno vybudujeme. Ta celá věc je v tom, že možná někdy v životě člověka nadejde chvíle, kdy už nejde o nějaké to, abychom my sami sebe zmocňovali, ale kdy se skrze nás něco stane, co nás přesahuje. A to je ten rytmus, ve kterém se ten *filosofický* život odehrává. Kdybychom jenom refleктоvali a jenom si uvědomovali sebe sama, tak by to bylo málo.

Někdy, když mi to takhle dáte tímto způsobem, tak to je ta těžká věc. Tady v té konkrétní situaci, o které jsme mluvili, když k nám prostě přišli a my jsme se cítili v úzkých, tak tam šlo o to neztratit tu orientaci, neztratit tu věrnost tomu pravdivému hlasu. Takže přišel ten podnět zvenčí a já jsem v té situaci musel najít ten správný postoj. A to není nic lehkého. Já jsem se o tom přesvědčil v té řeči tehdy, tam jsem se nechtěl mýlit v tom, co říkám.

A teď to takhle nějak v tom čase mým se to všechno pořád vrací k tomu jednomu bodu. Ten moment, on se totiž v tom případě nedá přehlédnout. Ten úkol, v tom případě to bylo poměrně jednoduché, vskutku ho nebylo lze pominout. Takže já jsem nemusel hledat, co říct. Ty věci přijdou samy. Tady toto ne jako *reflexe*, nikoliv jakože máme tu *intenci* a teď se na sebe díváme, ale o to jde. Muset se věci postavit čelem.

To není žádné to, co říká Nietzsche, to nejsou ty heroizované věci. To je jenom ta věrnost tomu úkolu, který k nám promlouvá skrze tu situaci, ve které jsme. Nemůžeme se chovat jako dětmi, takže prostě tady je taková *kazuistická* situace, že když se stane tohle, tak udělám tamto. Vždycky musíme vycházet z toho konkrétního okamžiku, ve kterém se nacházíme. Takže člověk musí vědět, co v tom okamžiku ten příkaz od něj chce, co mu říká. Jako *filosof*, to je právě ta odpovědnost. A ta odpovědnost je dar. My ji nevytváříme, my ji dostáváme jako možnost se k tomu světu přihlásit. A to přihlášení k tomu světu v té určité situaci vyžaduje slyšení. To znamená, že my musíme být schopni slyšet to, co se nám v té situaci dává jako úkol. Není to jenom o tom, co my chceme, ale o tom, co se po nás žádá. A to je ten *apell*, to je to volání, kterému musíme porozumět. A teprve když mu porozumíme, tak můžeme jednat odpovědně. Bez toho slyšení je to jenom slepé následování pravidel nebo nějaký libovolný aktivismus. Ale filosofie, ta skutečná filosofie, začíná právě u toho slyšení.

Jiný hlas:

Já bych měl otázku ještě k tomu slyšení. Jaký je rozdíl mezi slyšením a tím, co bychom mohli nazvat *percepce* nebo jenom prostým vnímáním? Vy mluvíte o slyšení jako o něčem, co je hlubší. Ale kde je ta hranice? A jakou roli v tom hraje ten subjekt? Je to slyšení něco, co nás přesahuje, nebo je to něco, co my aktivně tvoříme tím svým přístupem?

Hejdánek:

To je velmi důležitá otázka. To slyšení, o kterém mluvím, není prostě jenom fyziologický proces. To není jenom to, že do ucha dopadají zvukové vlny. To slyšení je otevřenost. Je to stav, kdy se člověk zbavuje svých předsudků, svých předem daných schémat a je ochoten nechat se oslovit něčím, co je vně něj. A to není jenom subjektivní záležitost. Samozřejmě, že subjekt musí být přítomen, musí být bdělý, ale to slyšení je právě to, co ho vyvádí z té jeho subjektivity ven. K tomu, co ho přesahuje. To je ten moment,

kdy se pravda stává slyšitelnou. My ji nevytváříme, my ji jenom necháváme zaznít. A v tom je ta velká odpovědnost a ten dar, o kterém jsem mluvil, a to znamená, že my tu pravdu nevlastníme, nýbrž že ona vlastní nás, jestliže jí to dovolíme. A to dovolení, to je právě ten akt svobody. Člověk je svobodný tehdy, když se dokáže rozhodnout pro něco, co ho přesahuje. Pokud se rozhoduje jen podle sebe, je to jen svévole, nikoli skutečná svoboda. Svoboda je vždycky svobodou k pravdě.

A v tom je ten základní rozdíl mezi mocí a autoritou. Pravda má autoritu, ale nemá moc v tom smyslu, že by nás k něčemu nutila násilím. Ona nás oslovuje, ona nás volá, ale je na nás, abychom na toto volání odpověděli. To je to, co staří Řekové nazývali *logos* – nikoli jen jako rozum, ale jako řád, který k nám promlouvá a který my musíme v sobě i ve světě znovu a znovu objevovat a uskutečňovat.

Jiný hlas: Ale není to v dnešním světě, který je tak zaměřen na výkon a na to, co je měřitelné, spíše utopie? Jak se dá takové „slyšení“ prosadit v praxi?

Hejdánek: To není věc prosazování. Pravda se neprosazuje jako ideologie nebo jako politický program.

Pravda se „prosazuje“ tím, že ji lidé žijí. Že jsou ochotni pro ni něco obětovat. Že jsou ochotni být k sobě i k druhým pravdiví i v situacích, kdy je to nevýhodné. V tom je ta síla bezmocných, o které mluvil Václav Havel. Ta bezmocnost je jen zdánlivá, protože pravda má ve skutečnosti mnohem delší dech než jakákoli mocenská struktura, která je založena na lži nebo na manipulaci.

Takže ta naše odpovědnost, o které byla řeč, spočívá právě v tom, abychom neztratili sluch pro toto jemné oslovení pravdy uprostřed hluku světa. Je to neustálý zápas o vlastní integritu a o to, abychom se nestali jen kolečky v nějakém stroji, který nemá žádný vyšší cíl než jen svou vlastní reprodukci. To je ten úkol pro každou autentickou *filosofii*, a to i tam, kde se zdá, že je všechno marné. Ta pravda, která k nám promlouvá, není něco, co bychom vlastnili, ale spíše něco, čemu se musíme vystavit. To vyžaduje odvahu k myšlení a k tomu, aby člověk stál za slovem, které bylo vysloveno. *Filosofie* v tomto smyslu není jen akademická disciplína, ale způsob bytí ve světě. Je to cesta k porozumění tomu, co je v životě skutečně podstatné. Nejde o to, abychom jen hromadili vědomosti, ale abychom se nechali oslovit tím, co nás přesahuje. A to je úkol, který nikdy nekončí, protože pravda není statická, ale je to neustálý proces odhalování a vyjasňování. My se musíme učit trpělivosti, protože myšlení vyžaduje čas. Nemůžeme chtít mít hned hotové odpovědi. Právě v tom tápání, v tom hledání, se rodí to nejpodstatnější.

Jiný hlas: Ale pane docente, jak můžeme mít jistotu, že to, co považujeme za ono oslovení pravdou, není jen naše vlastní iluze nebo nějaká psychologická projekce?

Hejdánek: To je právě to riziko, kterému se nemůžeme vyhnout. Jistota, o kterou se můžeme opřít, není jistota matematického důkazu. Je to spíše jistota, která se osvědčuje v životě, v tom, jak jsme schopni nést následky svého myšlení. Iluze se dříve či později zhroutí pod tlakem skutečnosti, zatímco to, co je z pravdy, nám dává sílu stát pevně i v nepříznivých okolnostech. Ta kontrola spočívá v otevřenosti vůči kritice a v ochotě revidovat své postoje, když se ukáže, že jsme se mýlili. *Filosofie* bez kritičnosti by byla jen ideologií. Proto je tak důležitý ten dialog, o kterém jsme mluvili dříve. V dialogu se naše myšlenky tříbí a jsou vystaveny pohledu druhého, což je nejlepší obrana proti sebeklamu. Nikdo z nás nemá monopol na pravdu, všichni jsme jen na cestě k ní. A ta cesta vyžaduje nejen intelektuální poctivost, ale i určitou pokoru před tím, co nás přesahuje. Máte k tomu ještě někdo nějakou připomínku?